

ВПЛИВ ВНУТРІШНІХ ТА ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ ЗАГРОЗ НА РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто складові внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства та їх вплив на діяльність підприємства. Запропоновано поділ елементів макросередовища на рівні, в залежності від першочерговості впливу загроз на економічну безпеку підприємства

Постановка проблеми. В даний час питання забезпечення умов економічного зростання підприємства виходять на перший план. На розвиток підприємства роблять вплив такі чинники, як нестабільна політична і соціально-економічна ситуація в країні, міжнародні, регіональні, територіальні конфлікти, недосконалість законодавства, криміналізація суспільства, шахрайство, корупція та інші. Все це різко загострило проблему забезпечення економічної безпеки підприємства, яка виникла доволі давно, і на цей час, вже склався певний категорійний апарат, існує декілька підходів до визначення та забезпечення цієї безпеки.

Економічна безпека являє собою універсальну категорію, що відбиває захищеність суб'єктів соціально-економічних відношень на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином. Економічна безпека підприємства – це захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього та внутрішнього середовища, а також спроможність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності. Форми прояву загроз економічної безпеки мають різний характер на макрорівнях й макрорівнях ієрархії управління економікою і є складною динамічною системою, яка визначає необхідність моніторингу інтенсивності їх впливу.

Стан вивчення проблеми. На жаль, існуюча сьогодні наукова література замало уваги приділяє дослідженню загроз як джерела впливу на економічну безпеку підприємства. Не достатньо повно та ґрунтовно висвітлено сутність впливу внутрішнього та зовнішнього середовища на діяльність підприємства та способи обмеження його негативного впливу. Таким чином, виникає об'єктивна необхідність дослідження складових внутрішнього та зовнішнього середовища, з детальним аналізом елементів впливу мікросередовища та макросередовища на економічну безпеку підприємства.

Мета дослідження. Розкриття сутності поняття “фактори загроз”, виявлення джерел їх виникнення та дослідження особливостей впливу внутрішнього та зовнішнього середовища на систему економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми забезпечення економічної безпеки підприємства присвячені численні роботи вітчизняних і зарубіжних авторів. Серед них: Андрощук Г., Архипов О., Барановський О., Геєць В., Дарнопих Г., Пастернак-Таранушенко Г., Омелянович Л., Сенчагов В. та ін. Необхідно зазначити, що на сьогодні серед фахівців та науковців, які займаються цією проблемою, не існує єдиної думки з приводу визначення та поділу елементів мікросередовища та макросередовища, та їх впливу на економічну безпеку підприємства.

Викладення основного матеріалу дослідження. Діяльність будь-якого підприємства являє собою економічні відносини, які виникають у процесі формування виробничих фондів, виробництва і реалізації продукції, утворення власних фінансових ресурсів, залучення зовнішніх джерел фінансування, їх розподілу й використання. За своїм економічним змістом сукупність відносин підприємства можна систематизувати за наступними напрямками:

- 1) між засновниками – підприємства пов'язані з формуванням статутного капіталу і його використанням;
- 2) між підприємством і зовнішнім середовищем – пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції;
- 3) між підрозділами підприємства або підприємством і вищестоящою організацією – пов'язані з виконанням взаємних фінансових зобов'язань;
- 4) між підприємством і працівниками – пов'язані з виробництвом продукції, розподілом і використанням доходів;
- 5) між підприємством і державною – пов'язані зі сплатою податків і платежів у бюджет, формуванням позабюджетних фондів, одержанні асигнувань, наданні податкових пільг, застосуванні штрафних санкцій;
- 6) між підприємством і банківською системою – в процесі збереження коштів у банках, одержання й погашення позичок, сплати відсотків за кредит, надання банківських послуг.

Забезпечення економічної безпеки підприємства, як вважає Євдокимов Ф. [6], можна розглядати як процес попередження різноманітних збитків, що можуть виникнути під дією несприятливих факторів на всіх напрямках виробничо-фінансової діяльності підприємства. Негативні впливи можуть здійснювати як внутрішні, так і зовнішні фактори: суб'єктивні та об'єктивні. До зовнішніх факторів, що справляють найбільший вплив на економічну безпеку підприємства, відноситься законодавчо-правова система держави, яка регулює економічний та соціальний розвиток країни, її безпеку.

У зв'язку з вищевикладеним, джерела загрози економічної безпеки підприємства можна розділити на зовнішні (конкуренти, контрагенти, партнери) і внутрішні (персонал).

Рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно його керівництво і спеціалісти будуть спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища.

Клейнер Г. визначив загрози як умови, які виникають або спричиняють вияв причин загрози для стратегічних можливостей підприємства [7, с. 52]. Внукова Н. і Смоляк В. сформулювали визначення терміну “фактори загроз” як дії які відбулися в внутрішньому та зовнішньому середовищі, і які вплинули на діяльність підприємства сприяючи виникненню загроз для виробництва і реалізації продукції, наслідком якого є недоотримання прибутку [3, с. 48].

Для підтримки стійкості підприємства в умовах нестабільної економіки необхідно враховувати всі види факторів загроз: як внутрішні, притаманні виробничій діяльності, так і зовнішні, які впливають на підприємство опосередковано. Підприємство – це відкрита система, і його розвиток залежить від зовнішнього середовища (його також називають загальним оточенням, середовищем непрямого впливу або сукупністю неконтрольованих факторів). Точнішому розумінню зовнішніх факторів загроз сприяє вивчення системи зовнішнього середовища підприємства.

Слід зазначити, що розглядаючи вплив зовнішніх факторів на підприємство, практично всі спеціалісти надають власний перелік факторів зовнішнього середовища. Найчастіше зовнішнє середовище пропонують структурувати на мікрзовнішнє та макрзовнішнє. Елементами мікрзовнішнього середовища підприємства є сукупність суб'єктів, з якими підприємство підтримує безпосередні

зв'язки. Вітчизняні фахівці визначають дещо інший склад цих чинників, зокрема виділяють вплив споживачів, конкурентів, постачальників, державних органів, фінансово-кредитні установи, інформаційне забезпечення.

“Экономическая безопасность. Энциклопедия” подає наступне визначення зовнішнього середовища організації: зовнішнє середовище – все, що впливає на організацію із оточуючого середовища [12, с. 383]. Ілляшенко С. під зовнішнім середовищем розуміє фактори, які не залежать безпосередньо від конкретного підприємства [13, с. 146]. Специфіка зовнішніх факторів, як зазначає Шегда А., полягає в тому, що, як правило, вони стосуються загальних умов діяльності, які підприємство не може самостійно змінювати, проте їх треба враховувати, розробляючи ті або інші стратегії поведінки [11, с. 30]. Яркіна Т. дає таке визначення зовнішньому середовищу: “зовнішнє середовище – це сукупність активних господарюючих суб'єктів, економічних, громадських та природних умов, національних та міждержавних інституціональних структур та інших зовнішніх умов і факторів, які діють в оточенні підприємства та впливають на різноманітні сфери його діяльності” [14, с. 203].

Так, Белл Дж. доводить, що “зовнішнє середовище організації містить такі елементи, як споживачі, конкуренти, урядові установи, постачальники, фінансові організації та джерела трудових ресурсів, релевантні (тобто значущі) відносно до операцій організації” [1]. Однак такий підхід не розрізняє різних шарів зовнішнього середовища. Зовнішнє середовище, або середовище непрямого впливу, діє не безпосередньо на кожну окрему організацію, а на всі одразу. Це не означає, що їхній вплив менший за вплив факторів безпосереднього оточення. Котлер Ф. вважає, що зовнішнє середовище (макросередовище) складається з шести основних факторів: демографічних, економічних, природних, науково-технічних, політичних і факторів культурного середовища [8, с. 160]. Маскон М. виділяє у ньому постачальників, споживачів, конкурентів, профсоюзи, закони та державні органи.

Донець Л., Ващенко Н. за характером впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємства виділяють прямі та непрямі впливи, контрольовані і неконтрольовані впливи, впливи загального та приватного характеру та ін. До прямих впливів автори відносять поводження постачальників матеріалів, капіталу; зміна процентної ставки інвестицій, зміна законодавства з господарських питань, постанови і заходи вжиті місцевими органами керування. Непрямий вплив, на думку авторів, роблять – політична обстановка в країні чи рівень науково-технічного прогресу [5, с. 29].

Такі автори, як Голованенко М., Шегда А. [11, с. 32] залежно від характеру впливу зовнішнє середовище поділяють на середовище прямої (мікросередовище) та непрямой (макросередовище) дії. При цьому поділяючи елементи мікросередовища на три рівні:

1) перший рівень – суб'єкти комерційної діяльності, до яких належать конкуренти, постачальники, споживачі та інвестори;

2) другий рівень – представники органів державної та місцевої влади, зокрема податкова адміністрація та місцеві органи виконавчої влади;

3) третій рівень – співвласники.

Тоді як до макросередовища, автори відносять усі фактори, на які підприємство, як правило, не може чинити зворотного впливу, проте вони опосередковано впливають на підприємство, змінюючи загальні умови

господарювання для суб'єктів підприємництва. До таких факторів належать: макроекономічна ситуація, стан природи, кон'юнктура ринку, науково-технічний прогрес, купівельна спроможність грошей, суспільно-політична ситуація, демографічна ситуація, стан нормативної бази, міжнародна обстановка.

Вивчивши погляди авторів, щодо складу факторів загроз зовнішнього середовища підприємства, ми погоджуємося з думкою вище згаданих науковців, щодо доцільності їх поділу на фактори мікросередовища та фактори макросередовища. Під мікросередовищем ми розуміємо учасників ринку, які безпосередньо контактують з підприємством і впливають на нього. Макросередовище складається з елементів, які прямо не пов'язані з підприємством, але опосередковано впливають на формування загальної атмосфери конкретного бізнесу.

Ми підтримуємо погляди Голованенко М., Шегда А., щодо доцільності поділу елементів мікросередовища на три рівні.

Проте на нашу думку, доцільно елементи макросередовища теж розподілити на рівні, в залежності від першочерговості впливу загроз на діяльність підприємства. З практичного боку, даний розподіл дозволить керівництву підприємства дослідити фактори ризиків які, хоч і опосередковано, але першочергово вплинуть на функціонування підприємства в цілому та окремих його елементів. Отже, за нашою пропозицією елементи макросередовища варто поділити на два рівні (рис 1.1):

1) Перший рівень – систематичні, які один раз виникнувши, існують завжди (чи досить тривалий час) і завжди справляють свій вплив на діяльність підприємства. До них ми відносимо: економічну ситуацію, політико – правову обстановку в країні, кон'юнктуру ринку, рівень інфляції. Ці загрози мають систематичний характер прояву, оскільки відображають реальні процеси, які відбуваються у ринковій економіці, а також закони розвитку ринку.

2) Другий рівень – несистематичні, які справляють свій вплив на діяльність підприємства або стохастично, або з визначеним періодом виникнення. До таких належать: технологічне середовище, соціально-культурний розвиток в країні, демографічна ситуація, географічне середовище, економічна обстановка.

Такий фактор, як міжнародна обстановка ми відносимо як до першого рівня (для підприємств рівень розвитку яких досяг міжнародного рівня), так і до другого рівня (для підприємств, які функціонують лише на національному рівні, діяльність яких не пов'язана з міжнародними відносинами).

Вказані фактори загрози, з одного боку, взаємозалежні між собою, зумовлюють одна одну, але, з іншого, – дуже автономні. Це визначається складними підпорядкованими зв'язками, що характерні для держави, регіону і підприємства. Так, взаємозв'язок і зумовленість цих факторів виявляється, наприклад, в тому, що якщо держава підтримуватиме неефективну податкову політику відносно господарюючих суб'єктів, то порушення економічної безпеки підприємств, яке проявиться в істотному скороченні їхніх доходів, спричинить заборгованість підприємства перед муніципальними і державним бюджетами, що, своєю чергою, буде причиною порушення економічної безпеки регіону і держави. Автономність аналізованих загроз залежить від рівня свободи і прав, які держава надає регіонам і підприємствам, а також від рівня витрат, що випливають за проявом загрози.

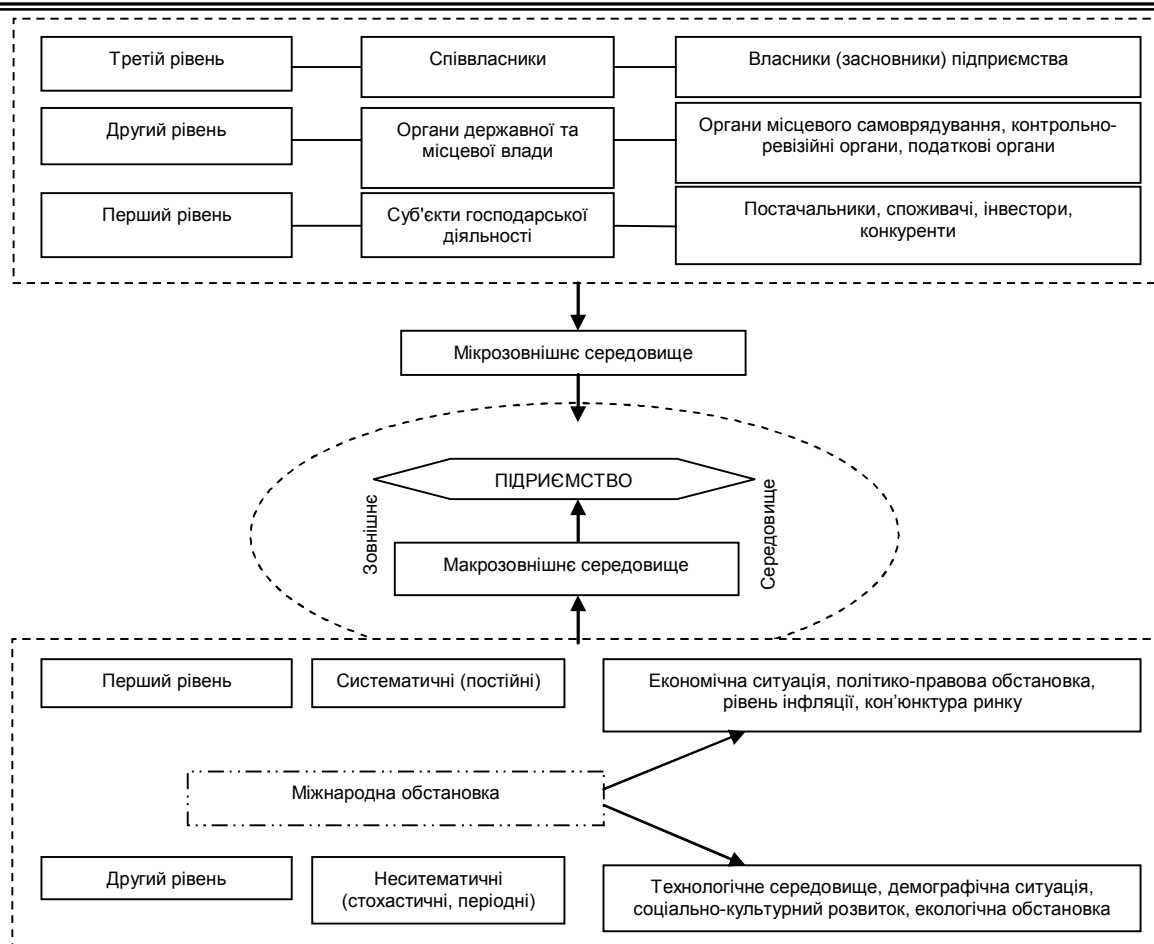

Рис. 1. Рівнева структуризація елементів впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємства

Внутрішні фактори загроз стосуються таких чинників, параметрів діяльності підприємства, які перебувають під його контролем або є об'єктивними випадковими характеристиками складників підприємства. Складовими внутрішнього середовища підприємства найчастіше виділяють фінанси, технологію, кадри, техніку, організацію і управління [10]. Всі фактори загроз необхідно виявити, ідентифікувати, проаналізувати і ранжувати за важливістю чи за ступінню вкладу в загальний перелік загроз певного підприємства.

Для проведення класифікації факторів загроз необхідно володіти даними про максимальний набір факторів загроз, які генерують небезпеку діяльності промислового підприємства. Питання класифікації загроз розглядалося рядом дослідників. Притому, як правило, наводиться досить широкий перелік різноманітних обставин і чинників, які визначають негативні тенденції на сучасному етапі розвитку економіки. Однак побудові системної класифікації економічних загроз за сукупністю науково обґрунтованих ознак на рівні підприємства достатньої уваги не приділяється. До числа недоліків запропонованих підходів можна віднести те, що в деяких випадках вони містять різнопорядкові групування, не враховують низки важливих ознак. Наприклад, за видами безпеки, об'єктами безпеки, місцями виникнення загроз і центрами їх дії тощо, і тим самим не розкрити загрози як об'єкт дослідження з необхідним ступенем глибини. Це призводить до втрачених можливостей з точки зору встановлення відповідних негативних чинників, на яких має бути зосереджена увага всіх управлінських філій з метою

нейтралізації небезпек, що виникають під час господарської діяльності, і їх урахування в процесі прийняття управлінських рішень. Разом з тим вчені не прийшли до єдиного підходу відносно складу факторів загроз і їх характеристик. Балабанов І. вважає, що науково обґрунтована класифікація факторів загроз дозволяє чітко визначити місце кожного фактора в їх загальній системі [3].

Значення проблеми класифікації факторів загроз деякі вчені, наприклад Гранатуров В., Литовченко І., дещо перебільшують, оскільки [4]:

1) жодна класифікаційна система не може набувати остаточного вигляду, тому що періодичність виникнення нових факторів загроз дуже швидка;

2) в класифікаційній системі неможливо повністю врахувати всі існуючі фактори загроз або побудувати таку класифікаційну систему, в якій деякі фактори загроз не повторювалися б в різних групах факторів;

3) будь-яка класифікаційна система – це суб'єктивний погляд автора на проблему класифікації загроз її факторів [3].

Це пояснює чому в науковій літературі відсутній єдиний розподіл факторів загроз економічної безпеки на групи. Не менш важливим на стадії розробки економічної безпеки підприємства є розмежування загроз за природою і джерелами виникнення, зокрема визначення складу зовнішніх і внутрішніх загроз. Як правильно, в авторефераті Реверчука Н. [9, с.18] зазначено, зовнішні загрози пов'язані з недосконалістю законодавчо – правової бази господарювання, відкритістю внутрішнього ринку для імпорту, загальним подорожчанням ресурсів, жорсткістю конкуренції, загостренням кримінальної ситуації в галузі економіки; внутрішні – з відкритими і завуальованими

розкраданнями, недосконалістю систем і методів управління тощо. Внутрішні й зовнішні загрози потребують різних засобів їх попередження чи подолання, і тому визначення їх складу саме за цими групами має бути здійснено під час управління економічною безпекою підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування системи економічної безпеки підприємств є однією з актуальних проблем сучасної економічної науки. Останнє підлягає зовнішньому і внутрішньому негативному впливу, що робить підприємство більш складною й більш відкритою системою, всередині й навколо якої формуються загрози, що вимагає створення спеціального механізму їх усунення. Таким чином, цільовою спрямованістю системи управління економічною безпекою підприємства є формування адаптивних реакцій на дію загроз у будь-якій сфері його життєдіяльності і, як наслідок, – забезпечення стабільного і максимально ефективного функціонування підприємства на цей момент часу та високого потенціалу розвитку в майбутньому.

Список використаної літератури:

1. *General D. Bell.* Organization and the External Environment 1997, in McGuire, op.cit
2. *Балабанов И.Т.* Риск – менеджмент / И.Т. Балабанов – М.: Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
3. *Внукова Н.М.* Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії та практики. Монографія. / Н.М. Внукова, В.А. Смоляк. – Х.: “Інжек”, 2006. – 184 с.
4. *Гранатуров В.М.* Управление предпринимательскими рисками: вопросы теории и практики / В.М. Гранатуров, И.В. Литовченко – Одесса: МЧП “Эвен”, 2005. – 204 с.
5. *Донець Л.І.* Економічна безпека підприємства: Навч. пос. / Л.І. Донець, Н.В. Ващенко – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 240 с.
6. *Євдокимов Ф.І.* Оцінка економічної безпеки підприємства та її планування / Ф.І. Євдокимов, Н.В. Федорова // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2000. – № 4(4.2). – С. 108–110.
7. *Клейнер Г.Б.* Предприятия в нестабильной экономической среде: риски, стратеги, безопасность / Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев, Р.М. Качалов: Учебник.– М.: ОАО “Изд-во “Экономика”, 1997. – 288 с.
8. *Котлер Ф.* Основы маркетинга / Ф. Котлер – М.: Прогресс, 1990. – 458 с.
9. *Реверчук Н.Й.* Управління економічною безпекою підприємства в Україні: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.02.03 / Львівський національний університет ім. І.Франка. – Львів, 2004. – 20 с.
10. *Федулова Л.І.* Менеджмент організації: Підручник / За заг. ред. Л.І. Федулової. – К.: Либідь, 2004. – 448 с.
11. *Шегда А.В.* Ризики в підприємстві: оцінювання та управління: Навч. посіб. / А.В. Шегда, М.В. Голованенко; за ред. А.В. Шегди. – К.: Знання, 2008. – 271 с.
12. *Экономическая безопасность.* Энциклопедия / Под. ред. А.Г. Шаваева. – М.: Правовое просвещение, 2001. – 512 с.
13. *Яременко О.Ф.* Середовище підприємства як чинник небезпеки діяльності суб’єкта господарювання / О.Ф. Яременко // Вісник ХНУ. – 2006. – № 5. Т.2. – С. 144–150.
14. *Яркина Т.В.* Основы экономики предприятия / Т.В. Яркина – Таганрог: Издательство ТРТУ, 2000. – 203 с.

ДОЦЕНКО Інна Олексіївна – магістр, аспірант, асистент кафедри фінансів та банківської справи Хмельницького національного університету

Наукові інтереси:

– дослідження впливу ризиків на систему економічної безпеки підприємства